УДК 7.071.1:050(477)”192”

Ірина Бобришева,
мол. наук. співроб. відділу формування музичного фонду НБУВ

ЖУРНАЛ «МУЗИКА» ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВОКАЛЬНІ ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ 20-х РОКІВ ХХ ст.

Місячник музичної культури «Музика», що видавався у 20-ті роки ХХ ст. Музичним товариством ім. Леонтовича у Києві є одним з основних джерел інформації про українську музичну культуру і зокрема про видання вокальних музичних творів зазначеної доби. Аналіз матеріалів журналу провадився у зв’язку зі складанням електронної бази даних і пошуком бібліографічної інформації про вокальні нотні видання 1924–1930 рр. у всіх можливих джерелах. Дослідження журналу «Музика» дозволило ввести у науковий обіг декілька видань вокальних творів 20-х років, що не зареєстровані у жодному бібліографічному покажчику. Також за допомогою журналу вдалось уточнити рік видання ряду вокальних творів українських композиторів. Крім того, зі сторінок «Музики» можна дізнатися про великий масив вокальних творів українських композиторів зазначеного періоду, що взагалі не були надруковані і так і залишилися в рукописах.

Ключові слова: нотні видання, нотодрук, вокальна музика, бібліографічна інформація, журнал «Музика», українські композитори, музична творчість.

У процесі роботи над ретроспективним науковим каталогом «Українські нотні видання 1924–1930 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: (вокальна музика)» [2] і створення відповідної БД, окрім обстеження бібліотечних фондів, було проведено значну пошукову роботу щодо наявності бібліографічної інформації про вокальні нотні видання 1924–1930 рр. у всіх можливих джерелах, а саме: ретроспективних та поточних бібліографічних покажчиках, бібліотечних та видавничих каталогах, музикознавчих працях, тогочасній і сучасній періодиці.

Одним з основних джерел інформації загалом про українську музичну культуру 20-х років ХХ ст. і зокрема про видання вокальних творів цієї доби є місячник музичної культури «Музика», який видавався з 1923 р. Музичним Товариством ім. Леонтовича у Києві (Товариство засноване у 1922 р.).

Останні дослідження журналу «Музика», а також останні публікації в цьому напрямі належать І. Шереметі (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України), яка займалась дешифруванням псевдонімів та криптонімів авторів журналу «Музика» та «Української музичної газети» [11].

Журнал «Музика» – це провідне українське фахове музичне періодичне видання 1920-х років, що мало в числі своїх співробітників: вчених, педагогів, композиторів, музичних теоретиків, диригентів, студентів Вищих Музичних Шкіл та «цілу низку дописувачів з різних місць України й головніших музичних осередків СРСР і закордону». Крім того, «Музика» була на той час єдиним в УСРР місячником музичної культури. Як відомо, журнал виходив у 1923–1925 і в 1927 роках. У 1926 р. замість журналу «Музика» виходила «Українська музична газета» (УМГ), яка підтримала неперервність української фахової музичної періодики 20-х років ХХ ст. Фактично ця газета була продовженням журналу «Музика». У названих двох виданнях спільним є завдання, видавець (Музичне Товариство ім. Леонтовича) та авторський колектив (М. Грінченко, Ю. Малютин, М. Вериківський та ін.).

На сторінках журналу з’являлися такі важливі питання, як основні завдання тогочасної української музики, висвітлювалися дискусійні моменти української музичної творчості, аналізувалися негативні чинники, що впливали на творчість композиторів (наприклад, причини переваги дрібних музичних форм над великими) тощо.

Слід зазначити, що вокальні твори 20-х років ХХ ст. мали дуже розмаїтий характер, охоплюючи такі крайні точки як примітивний клубний хор і оперна музика. Професійні клуби, хати-читальні, окремі організації – всі вони широко вживали і використовували музичне мистецтво для виховної роботи. Комсомол мав свої пісні, у піонерів був свій музичний репертуар. Шкільна клубна робота не обходилася без пісень; дитячий будинок, садок, перші концерти трудшколи починали свою виховну роботу з музики. Вокальні твори задовольняли широкий спектр найрізноманітніших потреб: потреби пролетаріату й селянства, потреби шкіл (загальних і музичних), домашнього музикування, а також потреби великої естради і оперної сцени. Але великих музичних вокальних форм у порівнянні з іншими писалося дуже мало. В. Верховинець (під псевдонімом Крем’янецький) [11] на сторінках журналу «Музика» [10, с. 21] проаналізував це явище так: «Умови праці сучасного українського композитора нам добре відомі. Він є

організатор, громадський і державний діяч, педагог, літератор та ін. Жодна, навіть найдрібніша, музична справа не обходиться без його участі. Така надмірна перегрузка не дає йому змоги працювати над собою, удосконалювати свою так необхідну композиторську техніку, негативно впливає на його творчість і не дає змоги приступити до великих музичних форм, що потребують великого зосередження й багато вільного часу».

Велику увагу журнал приділяв хоровому мистецтву, вважаючи хор основою музичного розвитку мас: «Лише через хоровий спів робітництво та селянство може наблизитися до музичного мистецтва, може брати найактивнішу участь в розгортанні своєї музичної культури, зможе виховатися й підготуватися до сприйняття й розуміння всесвітніх музичних досягнень» [10, с. 33]. Хорова музробота по клубах та сельбудах була найпоширенішою з поміж інших ділянок музичної діяльності. Розвитку цієї роботи у великій мірі перешкоджала відсутність достатньої кількості хорової літератури, доступної для виконання малокваліфікованими селянськими й робітничими хорами. Цим пояснювалося таке явище, як друкування присвячених різним календарним датам нотних збірок для села різними периферійними організаціями (здебільшого фотомеханічним засобом).

На сторінках журналу наголошувалися потреби нотовидавничої справи, часом піддавалися суворій критиці великі видавництва, такі як Державне Видавництво України (ДВУ): «В той час, коли європейські і російські нотовидавництва являлись і являються колосальними організаторами музичної творчості, наше центральне нотовидавництво ДВУ, очевидно, й не намагається ставити перед собою подібних завдань. Жодної зацікавленості, жодної ініціативи не помічається з боку ДВУ в справах нотовидавничих… Понад 100 назв за всі роки революції (при чому назв цілком випадкових) якнайкраще характеризують діяльність Музичного Сектора ДВУ».

До змісту журналу входили також науково-теоретичні статті, огляди сучасного музичного життя, публікації з музичної педагогіки, етнографії, історії української та світової музики, хроніка мистецького життя, біографії діячів музичної культури, а також підрозділи бібліографії, нотографії і оголошень (які нас цікавили найбільше у зв'язку зі складанням електронної бази даних вокальної музики 20-х років). Зокрема у розділі оголошень надавалася інформація про: а) друковані твори; б) твори, що друкуються; в) недруковані твори. Ця інформація дозволила нам визначити рік видання ряду творів (М. Лисенко «П'ять народних пісень» [7, № 1/3, с. 62];

М. Леонтович «Музичні твори», збірка 1 – визначено рік і назву випуску [7, № 4/6, с. 52] та ін.), адже на друкованій нотній продукції того часу рік часто відсутній. Завдяки оголошенням про твори, що вийшли з друку, вдалося, наприклад, уточнити рік видання (1924) збірки «Вісім прелюдів пісень» П. Козицького [7, № 7/9, с. 189] (спочатку ми вважали, що збірка вийшла у 1923 р.). Микола Грінченко (у розділі «Бібліографія» [7, № 7/9, с. 185) дав високу оцінку цій збірці, охарактеризувавши П. Козицького, як музиканта-художника, «що користуючись темами народної музичної творчості, дає самостійно-оригінальний художньо-музичний твір». З цікавих подробиць цього випуску журналу [7, № 7/9 с. 181] дізнаємося зокрема, що увесь гонорар за «8 прелюдів пісень» (50 карбованців) Козицький вніс у нотовидавничий фонд Музичного Т-ва ім. Леонтовича і закликав зробити подібні внески композиторів П. Толстякова, К. Богуславського, В. Верховинця, С. Хуторянського, Л. Ревуцького, С. Людкевича, Г. Верьовку та ін. До речі, судячи з публікацій, це було звичною практикою того часу, адже коштів на нотовидавничу справу постійно бракувало і Товариство ім. Леонтовича на сторінках «Музики» постійно зверталося до громадян з оголошеннями про збір коштів. Кошти збиралися не тільки для видання творів, а й, наприклад, для зведення пам'ятника М. Лисенку [7, № 4/6, с. 58]. Постійно також друкувалися звіти про збір пожертв, де зазначалася особа, яка вносила кошти і розмір її внеску.

У розділі «Бібліографія» також надавався детальний аналіз друкованої продукції, по-перше, з боку цінності її музичного змісту (прийоми музичного мислення, нові елементи музичної мови, загальна структура твору, складність фактури і ладу художніх форм, вокальний колорит твору, вдале чи невдале співвідношення звучності хору і фортепіано тощо), прикладної цінності (доступність для різного складу виконавців), культурної цінності (дилетантизм чи професійність композитора, банальність або новизна характерних рис художньої мови тощо). По-друге, надавалася характеристика якості самого видання (якість друку, редагування, наявність перекладів на кількість мов тощо). Подекуди цей аналіз набував досить гострих форм, що взагалі були притаманні публіцистиці тієї доби. Наприклад, автор статті М. Г. (криптонім Миколи Грінченка, [11]) пише про видання збірки «Червоний Заспів» (ДВУ, 1925), що хори В. Верховинця, які складають більшість збірки, «типово-однакові… і залишаються елементарними та сірими» [7, № 10–12, с. 250]. Або про «Привітання III Комуністичному Інтернаціоналові» Л. Лісовського, як про твір, в якому

музика далеко не відповідає змісту слів: «замість привітання – щось подібне до церковних розробок Бахметьєва; блідо, невиразно, неяскраво…» [8, с. 61]. А ось фрагмент відгуку С. Хуторянського про видання твору П. Толстякова «Пам'яти Леніна» (ДВУ, 1924 р.): «Щодо форми, то неприємно вражає якась лоскутність її. Переоблювати, монтувати літературний текст, правда, право композитора, але додавати… свій текст не входить у компетенцію композитора… Видано твір з технічного боку чудово. Шкодить лише кепська коректа, напр., в ремарці вміщено такий класично-неграмотний на українській мові вираз, як «Голови поступовно піднімаються…». Знаходимо поодинокі відгуки про якість нотних видань, зокрема ДВУ: «Якось уже повелося так у нас, що на саму техніку видання не дуже багато звертається уваги… і особливо в ДВУ, тобто там, де ми мусили б мати зразкові видання. І брудненький папір, і неохайна брошуровка, і антихудожній вигляд першої сторінки, якийсь розляпуватий, «фокстротний», і грубі коректурні помилки, і ціна жахлива…» [9, № 2, с. 46].

Зі сторінок журналу ми дізнаємося про твори, що друкувалися на сторінках часописів (наприклад, «Вісті») як додатки і не увійшли до каталогів видавництв і бібліографічних довідників. Як приклад можна навести збірку К. Богуславського «Мотиви революції» (видання «Вістей», – Харків, 1924 р.), яку розшукати не вдалося. Про зміст цієї збірки дізнаємося з журналу «Музика» [7, № 7/9, с. 186], вона складалася з трьох хорів (1. «Барабани б'ють», – мішаний хор, слова В. Еллана; 2. «Як упав же він з коня», – чоловічий хор, слова П. Тичини; 3. «Юнацький марш», – мішаний хор, слова В. Поліщука). Також зі сторінок журналу «Музика» за 1925 рік [8, № 1, с. 61] дізнаємося про видання пісні К. Богуславського «Під прапором Червоним», надрукованої в одному з щотижневих додатків до «Вістей» – «ЛНМ» («Література. Наука. Мистецтво»), або «Енгельової пісні» з музикою К. Богуславського на слова П. Усенка, що вийшла у «ЛНМ» ч. 38–28/IX 24 р. [7, № 7/9, с. 186–187]. П. Липко – автор рецензії до збірки К. Богуславського «Мотиви революції» зазначає, що «спробу публікувати музичні твори на сторінках часопису треба визнати дуже цінною й своєчасною в наші часи страшного занепаду нотодрукарської продукції…» [7, № 7/9 с. 186].

Якщо порівнювати оголошення про списки творів, що готувалися до друку і оголошення про твори, що вийшли з друку, то можна побачити, що значна кількість запланованих видань так і не побачила світ. Це пояснюється двома причинами: по-перше, активною діяльністю цензури

і, по-друге, уже згаданим браком коштів. Наприклад, на с. 59 [7, № 4/6] ми бачимо, що готується до друку видання М. Радзієвського «Дитяча опера», але в пізніших оголошеннях про видання, що вийшли друком, зазначеного твору ми не бачимо. У розділі «Нотографія» [7, № 4/6, с. 57] дізнаємося про такі твори: В. Верховинець «Я весна, уклоняйтесь мені» (сл. П. Гамона), мішаний хор та С. Тележинський «Збірник українських народних пісень» для хору і «До пісні» (сл. Чернявського) для мішаного хору, що потім не вийшли з друку, судячи з подальших переліків виданої продукції.

Джерелом інформації про твори українських композиторів, що ще не були надруковані або були надруковані частково є постійна рубрика журналу «Огляд музичного життя». Зокрема у рубриці «В Києві» [6, № 2, с. 23] інформувалося, що «П. Козицький останніми часами написав хоровий диптих (прелюд і фуга): а) «Голод» – текст М. Йогансена, б) «Нова Атлантида» – текст В. Сосюри». Цей хоровий диптих був опублікований у Львові, але із назвою «Червоним шляхом». Там само знаходимо відомості про «4 етюди революційні» В. Верховинця, які в подальшому були опубліковані частково, не як цикл, а як окремі пісні, до того ж не всі [6, № 2, с. 24]. Також у журналі за 1923 р. в розділі «Нотографія» дізнаємося про цілий ряд рукописних творів П. Батюка, К. Богуславського, М. Вериківського, М. Гайдая, О. Дзбанівського, С. Дрімцова, П. Толстякова, П. Козицького та інших композиторів, що так і не вийшли з друку [6, № 6/7, с. 42]. Відомості про твори українських композиторів в рукописах стають суттєвою допомогою тим фахівцям (музикознавцям, дослідникам, науковцям), які досліджують творчість і складають бібліографію творів українських композиторів, і допомагають відтворити повну картину творчого спадку українських композиторів у 20-ті роки. Наприклад, щодо творчого спадку такого видатного композитора як Л. Ревуцький, то на сторінках журналу зазначено ряд його вокальних творів, що не були в подальшому опубліковані [7, № 1/3, с. 59]. Це романси «Ну, розкажи ж» (на сл. І. Хоменка), «Дума про трьох вітрів» (на сл. П. Тичини), «На крилах мрій» (на сл. Л. Ревуцького) [4, с. 174]; мішані хори «Гукайте їх» (на сл. М. Філянського), «Серце музики», присвячений М. Лисенку [3; 4; 12]. Деякі твори були надруковані значно пізніше, як наприклад, кантата «Хустина» (1923 р.) побачила світ лише у 1947 р. [5, с. 665]. А от кантати на мішаний хор з оркестром «Щороку» (на сл. О. Олеся) взагалі не знайдено у списках творів Л. Ревуцького, хоча цей твір зазначено у розділі «Нотографія»

[7, № 1/3, с. 59]. Можемо пояснити цей факт лише діяльністю цензури, бо твори на слова О. Олеся вилучалися з обігу, не дозволялися до виконання і взагалі не друкувалися. У розділі «Хроніка» журналу «Музика» знаходимо спеціальний підрозділ, що називався «У Вищій Музичній Раді УСРР». Рада розглядала і дозволяла виконувати і друкувати музичні твори, а перелік цих творів друкувався в «Хроніці» [8, № 4, с. 205; № 5/6, с. 255]. З цих списків також дізнаємося про велику кількість музичних творів, що в подальшому не були видані (ймовірно за браком коштів). Хочемо навести цікаве зауваження зі списку дозволених творів щодо «Правди Марушки» Лісовського: «Дозволяється виконувати, але друкувати тільки при умові, як буде й український текст». Це яскраво характеризує даний період, як період українізації [8, с. 256].

Слід зазначити, що одним із своїх завдань Музичне Т-во ім. Леонтовича бачило у пропаганді чужоземної музики серед широких кіл українського громадянства. Одною ж із перешкод для виконання завдання був брак друкованих українських текстів до вокальних творів. Музичне Т-во за своїм планом видавничої роботи повинно було б перевидавати такі твори, але за браком коштів відкладало їх надалі. Тому на сторінках журналу можемо побачити такі звернення; «Просимо читачів: 1) надсилати переклади різних творів (може згодом удасться видати збірку їх) та 2) подавати всякі зауваження щодо цієї спроби. Ухвалені до друку переклади оплачуватимуться» [8, с. 376]. Також у розділі «Хроніка» дізнаємося про видання українських нот за кордоном. Зокрема знаходимо таке повідомлення: «у Берліні видруковано 4 десятки народних пісень, канти та колядки в гармонізації О. Кошиця. Він вже підготовив і здав до друку: ще 3 десятки народних пісень, 2-гу збірку колядок, веснянки та збірку «Музичних гобеленів» (французькі пісні)» [8, № 4, с. 206]. Такі відомості також стають значною допомогою науковцям, які відтворюють повну бібліографію творчості композиторів.

Журнал віддзеркалює соціальні процеси 20-х років, у зв'язку з чим, музика вважається перш за все ідеологічною надбудовою. М. Грінченко з цього приводу писав: «…без надбудов ми не маємо життя: коли по інших вертикалях ми його творимо, чому повинні ми забувати про музику?» [10, с. 29]. Тому у зазначений період цінність вокального твору, як і будь-якого іншого твору мистецтва, визначалася не лише з художньої точки зору, але й, значною мірою, з ідеологічної. Часом твори, що виходили з друку в 20-ті роки зазнавали нищівної критики на сторінках журналу «Музика»

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2013. Вип. 37

саме з цього боку. Наприклад, М. Вериківський (під псевдонімом Крем'янецький) у статті «Давидовський і давидовщина» пише про збірки Г. Давидовського, що «вони мусять вмерти, як твори, що не можуть тепер виконувати потрібних функцій. «Кобзу» і «Бандуру» ми можемо оцінювати лише, як музейну цінність, що вже виконали за минулого часу свою поважну ролю й цілком непридатні для нашої доби» [11; 10, с. 12].

Щодо розмаху діяльності цензури і атмосфери, яка панувала у видавництвах, особливо наприкінці 20-х років, ми можемо скласти уяву з оповідання Б. Антоненка-Давидовича «Чистка». Автор яскраво змалював ситуацію, що склалася у київській філії видавництва «Книгоспілка», коли було заарештовано директора Качеровського і головного редактора Титаренка за начебто «антирадянську» діяльність, хоча обидва були цілком лояльними радянськими службовцями, а до книжкової комори видавництва приходили якісь офіційні особи і вилучали такі видання, що ніхто не міг збагнути підстави і сенсу такого вилучення [1].

Часом під нищівну критику зі сторінок журналу «Музика» підпадали і вокальні твори, які в подальшому здобули велику популярність і витримали безліч перевидань. Наприклад, у статті «Вже час» [6, № 8/9, с. 21] читаємо про твори композитора Юлія Хайта на слова поета Павла Германа: «Про «Хайтівську макулатуру» до слів «пролетарських» поетів Германа і Покраса – шкода говорити (хоч Державидав і рекламує її, як революційну музику)». Згадаємо, що у 1921 р. композитором Юлієм Хайтом разом з поетом П. Германом був написаний відомий «Авіамарш», що став гімном і символом радянської авіації («Все вище, і вище, і вище...»). Про популярність маршу свідчать також його чисельні перевидання: 1925, 1926, 1927, 1929, 1930 років.

Отже, журнал «Музика», котрий виходив у 20-ті рр. XX ст., є унікальним джерелом музично-бібліографічної інформації зазначеного періоду. Дослідження журналу дозволило знайти нову бібліографічну інформацію і ввести у науковий обіг шість видань вокальних творів 20-х років, не зареєстрованих у жодному бібліографічному покажчику [*]. Також за допомогою журналу вдалось уточнити рік видання ряду вокальних творів українських композиторів. Крім того, зі сторінок «Музики» можна дізнатися про великий масив вокальних творів українських композиторів, що взагалі не був надрукований. Він так і залишився в рукописах.

[*] Українські нотні видання (1924–1930) – вокальна музика : Електронний ресурс Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Журнал «Музика» дозволяє відчути живий пульс епохи, відтворити культурний контекст тієї доби, зрозуміти поширеність видань тих чи інших вокальних творів (насамперед за накладами), перевагу одних жанрів над іншими тощо. Адже мистецтво 20-х років і зокрема музика, розглядалася перш за все як ідеологічна надбудова, яка повинна була виховувати «новий революційний світогляд широких мас», про що виразно свідчили такі гасла як «Жовтень у музику!», «Музика – масам!». (Під цими гаслами виходила ціла низка вокальних творів). Позитивною була ідея масової музичної освіти, масового музичного виховання. Музична робота існувала скрізь, але саме завдяки такій масовості музична творчість часто втрачала свій високий професійний рівень, дуже мало створювалося великих музичних форм. Поряд з творами видатних українських композиторів (М. Вериківського, П. Козицького, В. Золотарьова, Л. Ревуцького, В. Костенка, П. Сениці, Б. Лятошинського та ін.) з'являлося багато дрібних форм агітаційного змісту невисокого музично-художнього рівня. Іноді твори, що піддавалися суворій критиці за відсутність ідеологічного підґрунтя, з часом набували великої популярності і всенародного визнання, час усе поставив на свої місця. З огляду на всі ці фактори, аналіз журналу «Музика» є дуже плідним і становить великий інтерес для науковців, музикологів, бібліографів, дослідників творчості українських композиторів, істориків культури, студентів музичних вузів, а також для широкого загалу любителів музики.

Список використаних джерел

1. *Антоненко-Давидович Б. Д.* Чистка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: http://ukrlit.org/Antonenko-Davydovych_Borys_Dmytrovych/chystka/ (дата звернення: 23.08.2012).

2. *Бобришева І. Ф.* Українські нотні видання вокальних творів 1924–1930 рр.: поповнення національного бібліографічного репертуару / І. Бобришева // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 182–188.

3. *Бялик М.* Л. М. Ревуцький / М. Бялик. – М. : Советский композитор, 1963. – С. 130–137.

4. *Лісецький С.* Лев Миколайович Ревуцький / С. Лісецький. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 173–179.

5. Музична література УРСР : 1917–1965 : бібліографічний довідник / Книжкова палата Української РСР. – Х. : Редакційно-видавничий відділ Книжкової палати УРСР, 1966. – 795 с.

6. Музика : місяшник музичної культури / Музичне т-во ім. Леонтовича. – К., 1923. – № 2. – 30 с.; № 6/7. – 48 с.; № 8/9. – 44 с.

7. Музика : місячник музичної культури / Музичне т-во ім. Леонтовича. – К., 1924. – № 1/3 – 64 с.; № 4/6 – 64 с.; № 7–12 – 258 с.

8. Музика : місячник музичної культури / Музичне т-во ім. Леонтовича. – К., 1925. – № 1–12. – 454 с.

9. Музика : Місячник музичної культури / Музичне т-во ім. Леонтовича. – К., 1927. – № 2. – 48 с.

10. Українська Музична Газета. – К. : Музичне Т- во ім. Леонтовича, 1926. – № 1–6. – 48 с.

11. *Шеремета І.* Дешифрування псевдонімів як аспект вивчення музичної культури (за матеріалами журналу «Музика» 1920-х років) / І. Шеремета. НАН України, ІМФЕ // Студії мистецтвознавчі. – 2011. – № 3. – С. 49.

12. *Шеффер Т.* Л. Ревуцький / Т. Шеффер. – К. : Музична Україна, 1973. – С. 40–43.